

Malmö högskola

Lärarutbildningen
Individ och samhälle

Examensarbete

15 högskolepoäng, avancerad nivå

Samhällskunskap och SD

En undersökning om hur Sverigedemokraternas framgångar har påverkat samhällskunskapsundervisningen utifrån ett lärarperspektiv

Social studies and SD

A study of how the Swedish Democrats and their success have inflicted the schools education of social studies through the teachers perspective

Atdhe Gashi

Nisan Nalbantic

Lärarexamen 300/330 hp.
Samhällsvetenskap och lärande
2011-06-01

Examinator: Lars Pålsson Syll
Handledare: Jan Anders Andersson

Sammanfattning

Syftet med arbetet är att undersöka om, och i så fall på vilket sätt, samhällskunskapsutbildningen påverkas av Sverigedemokraternas framgångar i skolvalet och riksdagsvalet, utifrån ett lärarperspektiv. Vi undersökte också om lärarna har upplevt någon attitydförändring hos eleverna vad det gäller främlingsfientlighet, intolerans och rasism samt tittat på vad lärarna anser om den nya läroplanen där samhällskunskapsämnet blir mindre på yrkesförberedande linjer. Detta görs med hjälp av kvalitativa intervjuer med fyra samhällskunskapslärare och resultatet analyseras utifrån teorier om olika demokratimodeller samt ett ”vi och dom” tänkande. Resultatet visar att undervisningen ser olika ut beroende på vilken demokratimodell som präglar lärarnas arbetsmetoder samt att lärarna ser olika på betydelsen av Sverigedemokraternas framgångar och vilken inverkan den har på undervisningen.

Nyckelord: Demokratimodeller, Främlingsfientlighet, Samhällskunskap, Skolvalet, Sverigedemokraterna

Förord

Uppsatsen har i huvudsak skrivits gemensamt, all litteratur samt tidigare forskning har lästs av båda parterna. Denna uppdelning som vi nu ska göra, är enbart formell och har inte någon grund i arbetet. Atdhe har haft huvudansvaret för avsnittet *Bakgrund* medan Nisan har varit huvudansvarig för avsnittet *Metod*. Resterande del av arbetet har skrivits gemensamt.

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	8
2 Syfte och frågeställning.....	10
2.1 Frågeställningar.....	11
3 Bakgrund.....	12
4 Forskningsläge.....	16
4.1 Högerpopulism.....	16
4.2 Skolans demokratiuppdrag.....	19
4.3 Skolans styrdokument för gymnasiet – Lpf 94.....	20
5 Metod.....	22
5.1 Kvalitativ metod.....	22
5.2 Urval.....	24
5.3 Genomförande.....	25
6. Teori.....	27
6.1 Demokratimodeller.....	27
6.2 Vi och dom tänkande.....	29
7 Resultat och analys.....	31
7.1 Sverigedemokraternas inverkan på undervisningen.....	31
7.2 Lärarnas upplevelser av elevernas attityder.....	35
7.3 Demokratiarbete och skolans styrdokument.....	40
8 Slutdiskussion.....	46
Källförteckning.....	49

1 Inledning

Under vår verksamhetsförlagda tid ute på skolorna upplevde vi att det rådde ett klimat där fokus på olikheter människor emellan var stort och vi lade märke till ett utpräglat ”vi och dom”-tänkande. Att skolan är en avspeglning av samhället är ett påstående som man ofta hör inom skolvärlden och det finns antydningar om att utvecklingen i skolan i viss mån präglas av den politiska klimat som råder i vårt samhälle. Detta påstående bekräftades i samband med valet år 2010 och blev väldigt tydligt i skolorna genom det skolval som hölls i samband med riksdagsvalet, där Sverigedemokraterna fick stora framgångar. Likt utvecklingen i samhället och Sverigedemokraternas intåg i riksdagen, skedde en snarlik utveckling inom skolorna. På våra praktikskolor fick SD mellan 15-20 % av elevernas röster. Ystads allehanda uppmärksammade detta fenomen och artikeln *M och SD är segrare i skolvalet* behandlar detta ämne. Drygt var femte elev röstade på Sverigedemokraterna i skolvalet 2010. Det nationella resultatet visar att Sverigedemokraterna blev det fjärde största partiet i skolvalet 2010 med 12,8 procent av de rösterna, vilket gör det till en nationell angelägenhet. Vi har under åren upplevt att fokuset på olikheterna har blivit mer tydliga och då vi tänker tillbaka på vår praktik under tidigare perioder kan vi se stora skillnader på våra skolor. Det är även en förändring som framträder i statistiken, då SD hade endast 4,3 procent av rösterna runt om i de svenska skolorna år 2006.¹ Det är en förändring som blev mycket tydlig för oss i och med två års uppehåll från den verksamhetsförlagda verksamheten. Ett exempel på denna förändring är att vi under sista perioden möttes av lärare som varnade oss för elever i olika klasser som hyste främlingsfientliga tankar och sympatiserade med Sverigedemokraterna. Detta är en utveckling som vi inte hade erfarenhet av då vi tänker tillbaka på vår praktik under de tidigare åren. Vi anser att denna utveckling ställer krav på oss som blivande lärare att se över vår undervisning eftersom detta strider mot den värdegrund som skolan vilar på. Som samhällskunskapslärare måste man ständigt revidera sin undervisning efter olika förutsättningar och den samhällsutveckling som råder. Vi anser vidare att det vilar ett särskilt ansvar på samhällskunskapslärare att bemöta detta ämne eftersom det faller sig naturligt inom

¹ Lunds lokaltidning, *Sverigedemokraterna fjärde största parti i skolval 2010*, 2010-09-19

samhällskunskapsundervisningen, utan att för den delen minska ansvaret från andra ämneslärare, att behandla dessa frågor i sin undervisning. Vi har alla ett ansvar att stävja tankar som går emot skolans värdegrund.

Med vårt unika perspektiv som lärarstudenter, har vi haft möjlighet att både ha ett utifrån- och inifrånperspektiv vilket har väckt dessa frågeställningar om skolans undervisning. Därför vill vi undersöka om lärarna har upplevt denna förändring och se om dessa resultat i skolvalen har påverkat deras undervisning eller om de fortsätter på samma inkörda banan som tidigare. På så sätt vill vi problematisera våra antagande och undersöka lärarnas uppfattningar kring dessa frågor för att synliggöra deras perspektiv och tankar om undervisningen inom samhällskunskapen.

Vi kommer även att utgå från den nya läroplanen som börjar gälla från och med juni 2011 och undersöka samhällskunskapslärarnas syn på inriktningen inom dessa nyutarbetade dokument. Utifrån vårt perspektiv blir det också intressant att titta på de förändringar som innebär att elever på praktiska linjer på gymnasiet kan få möjligheten att ta examen utan att få betyg i ämnen som samhällskunskap och historia. Det är en intressant utveckling eftersom det därmed begränsar möjligheterna att diskutera samhällsfrågor inom undervisningen på gymnasiet. Vi vill därmed även undersöka hur detta inverkar på lärarnas arbete under de tidigare åren och framföra lärarnas syn på denna utveckling.

2 Syfte och frågeställning

Vårt syfte med denna undersökning är att titta på om, och i så fall på vilket sätt, Sverigedemokraternas framgångar i skolvalet och riksdagsvalet har påverkat samhällskunskapsundervisningen på gymnasiet, utifrån lärarnas perspektiv. Vi kommer att presentera lärarnas syn på arbetet med ämnen som främlingsfientlighet och intolerans. Dessa ämnen har fått ett allt större utrymme i skolvardagen där en del lärare på våra verksamhetsförlagda skolor vittnar om en utbredd främlingsfientlighet bland elevgrupperna i skolan. Det är ett mönster som följer samhällsutvecklingen i övrigt, där högerindrar blåser runt om i Europa. Vi vill därför också undersöka lärarnas upplevelser av elevernas attityder och om det har skett någon förändring i jämförelse med tidigare år då Sverigedemokraterna inte var lika framgångsrika.

Det är här vi ser samhällskunskapens viktiga roll i skolan, där det finns ett forum för dessa ämnen att beröras och diskuteras. I den nya läroplanen, Lgr 11 som börjar gälla i juni 2011, kan vi dock se en utveckling som går emot denna trend, där samhällskunskapen som ämne blir mindre på yrkesförberedande linjer trots att intoleransrapporten från 2003 visar på att det är inom dessa linjer som främlingsfientliga tankar har mest stöd, i jämförelse med studieförberedande program.² Syftet blir även att undersöka hur de verksamma samhällskunskapslärarna ute på skolorna ser på denna utveckling.

² Ring, J & Morgentau, S, *Intolerans*, 2004, sid. 37-38

2.1 Frågeställningar

Hur har samhällskunskapsundervisningen påverkats av Sverigedemokraternas starka framgångar i skolvalet och riksdagsvalet 2010 enligt lärarna?

Hur arbetar samhällskunskapslärare med teman som främlingsfientlighet, intolerans och rasism i sin undervisning?

Har lärarna sett någon skillnad på elevernas attityder i jämförelse med tidigare år då Sverigedemokraterna inte hade lika stort stöd?

Hur ser samhällskunskapslärare på det faktum att ämnet samhällskunskap får mindre utrymme på vissa praktiska linjer i samband med implementeringen av den nya läroplanen?

3 Bakgrund

I detta avsnitt redogör vi för en kort historisk bakgrund om den högerpopulistiska utvecklingen fram tills idag med Sverigedemokraternas etablering i den svenska riksdagen. Vi tittar även närmare på skolans demokratiuppdrag och värdegrund, och sätter det i förhållande till Sverigedemokraternas politiska agenda.

Högerextremistiska och radikala partier är inget nytt i Europa, under mellankrigstiden så skrev de fascistiska och nazistiska rörelserna för alltid in sig i historieböckerna. Ändå menade man på att denna rörelse var en marginell företeelse och att utveckling och tillväxt tillsammans med demokrati skulle bidra till att dessa radikala tankar och idéer skulle tyna bort. Men 1970-talets oljekris fick den ekonomiska tillväxten att avstanna och välfärdsamhällets idéer började ifrågasättas och en allt större del av befolkningen började känna att de stod i motsättning till den regerande samhällseliten.³ Det var också under dessa år som det dåvarande partisystemet började ifrågasättas och nya partibildningar tillkom. Det var även här som man började tala om så kallade missnöjespartier och populistiska partier. Dessa dök till en början främst upp på högerkanten och var då kopplade till de högerextrema och högerradikala krafterna som verkade på den tiden. Den moderna högerextremismen har även de fortsatt i sina företrädares fotspår gällande antisemitismen men de har nu också riktat in sitt missnöje mot invandrare och främst då utomeuropeiska invandare och flyktingar.⁴

Högerpopulistiska partier finns idag i de allra flesta av de europeiska parlamenten och de länder där de saknas i parlamenten förekommer de allt som oftast inom lägre instanser, så som regionala församlingar och på kommunal nivå. En av de faktorer som har motverkat de högerpopulistiska partiernas inträdanden på de parlamentariska arenorna i en del länder är valsystemens utformning, i form av relativt höga minimispärrar så som Sveriges fyraprocentsspärr. Dessa spärrar är alltså en av förklaringarna till att de högerpopulistiska partierna i Europa och Sverige inte fått en större genomslagskraft utan fått agera i skuggan av

³ Bengtsson, H, *Högerpopulismen*, Stockholm, 2009, sid. 59

⁴ *Ibid*, sid. 60

de mer etablerade partierna. Detta är dock något som under de senaste 30 åren har förändrats avsevärt där många av dessa partier idag uppvisar framgångar i valen på upp till 15-20 % procentenheter som i exempelvis Danmark och Frankrike men också i Sverige där Sverigedemokraterna i valet 2010 fick 5,7 % av rösterna till riksdagen. Sverigedemokraterna fick en vågmästarroll i riksdagen och på så sätt kommer att ha ett allt större inflytande över styrningen av landet. Den senaste tiden har vi alltså en dramatisk uppgång av högerpopulistiska partier tvärs igenom de europeiska parlamenten. Författaren och journalisten Håkan A Bengtsson menar att en bidragande faktor till denna utveckling kan vara den allt mer globaliserade värld vi lever i idag, där stater och företag inte längre enbart konkurrerar med sina närmaste grannar utan med hela världen⁵. Där inflytande och påverkan inte enbart kommer från västvärlden utan även från andra stormakter i öst såsom Kina, Mellanöstern och den afrikanska kontinenten. De har under de senaste 20-30 åren haft tillgång till ofantligt mycket information tack vare en förbättrad informationsspridning framförallt med Internets intåg för snart 20 år sedan. Vi lever alltså idag i en värld där vi påverkas av och har tillgång till nästintill all typ av information. Denna globala konkurrens har medfört att vi i Europa är allt mer beroende av att samarbeta med andra länder och att det som händer där också påverkar oss här i västvärlden och även i Sverige. Det förhåller sig nämligen så att Sverige kan ses som ett undantag när det kommer till högerpopulistiska framgångar, förutom Ny Demokratis framgångar i början på 90-talet har vi i Sverige varit förskonade ifrån denna typ av partier framförallt i det nationella parlamentet. Ny Demokrati hade en mer ekonomisk inriktning på sin agenda där de främst var missnöjda med de skattesatser som den svenska riksdagen hade påtvingat den svenska befolkningen. De hade ett starkt skattemissnöje och menade på att detta kunde lösas med hjälp av en minskad invandring Ny Demokrati måste alltså ses som lite av en hybrid av skattepopulism och radikal högerpopulism.⁶

Idag har vi dock återigen ett högerpopulistiskt parti som har vunnit stora framgångar i riksdagsvalet i form av Sverigedemokraterna som till skillnad från Ny Demokrati har en mycket mer framträdande främlingsfientlighet och för en mycket mer radikal högerpopulistisk politik. Sverigedemokraterna har mycket starka anknytningar till den nynazistiska rörelsen och var fram till för bara några år sedan sedd som en extremnationalistisk rörelse med nazistiska och fascistiska drag i sig. Sverigedemokraterna växte fram ur rörelsen Bevara

⁵ Bengtsson, H, *Högerpopulismen*, Stockholm, 2009, sid. 62

⁶ Rydgren, J, *Från skattemissnöje till etnisk nationalism*, Lund 2005 Sid: 9

Sverige Svenskt (BSS) och har sedan dess försökt att ansa bort de allra mest radikala anhängarna ifrån sin organisation för att framställa en allt mer civiliserad bild av sig själva för att på så sätt locka till sig fler väljare. Partiet bildades redan år 1998 och deras främsta syfte var att bevara och försvara ”svenskheten”.⁷ På Sverigedemokraternas hemsida kan man läsa att partiet tar avstånd från rasism. Fokuset har istället hamnat på kulturella skillnader människor emellan och det är ett koncept som har haft framgång. Sedan Jimmie Åkesson tog över partiet år 2005 har de haft stora valframgångar och 2010 blev året som SD kom in i den svenska riksdagen. De fick 20 stycken mandat. I de nationella skolvalen blev framgångarna ännu större, partiet fick cirka 12,8 procent av de svenska elevernas röster. Detta gjorde Sverigedemokraterna till det fjärde största partiet i skolvalet, efter Moderaterna, Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Sverigedemokraternas skolpolitik utgår också från det svenska kulturarvet och identiteten, och de anser att insatser måste sättas in för att värna om den svenska kulturen. Det innebär ett minskat stöd till modersmålsundervisningen för invandrare eftersom de anser att det underminerar den gemensamma identiteten i vårt samhälle. De betonar även att det är de tidigare generationernas samlade kunskap och erfarenheter, den kristna etikens och den västerländska humanismens betydelse ska få en mer framträdande roll i den svenska skolan. I Sverigedemokraternas Sverige ska skolan byggas på en uttalad svensk värdegrund.⁸

Enligt socialantropologen Thomas Hylland Eriksen är det i just i mötet med andra som är olika oss själva som vår egen identitet och etnicitet blir allt viktigare. Eriksen menar att många människor på senare tid har uttryckt oro för att en närmare europeisk integration skulle kunna medföra en allt större kulturell standardisering och detta skulle i sin tur medföra att de skulle gå miste om den egna nationella och etniska identitet. En av de viktigaste sloganerna för EU-motståndarna i juni 1992 av ”Jag vill ha ett land att vara Europé i”.⁹ I Sverigedemokraternas politiska riktlinjer skriver de att det svenska kulturarvet och identiteten förringas och förnekas till förmån för utländska kulturer. De vill därmed begränsa stödet för det utländska kulturstödet till mångkulturella projekt som finns i vårt samhälle idag.¹⁰ Eriksen anser även att den kontinuerliga invandringen av arbetskraftsinvandrare och flyktingar till Europa också den har fått till följd att den etniska och nationella identiteten har

⁷ Ekman, M, Poohl, D, *Ut ur skuggan En kritisk granskning av Sverigedemokraterna*, Stockholm, 2010, Sid. 21

⁸ Sverigedemokraternas hemsida, *En trygg och kunskapsinriktad skola*, 2011-04-20

⁹ Eriksen, Thomas, H, *Etnicitet och Nationalism*, London, 1993 Sid: 11

¹⁰ Sverigedemokraternas hemsida, *Låt Sverige förbli Sverige*, 2011-04-17

blivit allt viktigare. Invandringen har bidragit till att det har uppstått nya permanenta minoriteter i dessa kontinenter som har organiserat sig politiskt och kräver sina rättigheter och att deras kulturella och religiösa uppfattningar skall respekteras och erkännas.¹¹ Denna problematik har även visat sig i skolans värld och blivit uppmärksammas av anhängare till Sverigedemokraterna som därmed har försökt att utnyttja de händelser som inträffar i skolans vardag, för att få fram sina politiska budskap. Aftonbladet valde att publicera en artikel 2009-10-19 som hette *Muslimerna är vårt största utländska hot*, skriven av Sverigedemokraternas partiledare Jimmy Åkesson. I denna artikel uttrycker Åkesson sin oro för de förändringar som sker inom den svenska skolan och menar på att det är ett stort hot mot det svenska samhället. Han ger exempel på situationer där den svenska identiteten hotas i vardagen, såsom att ritualistiskt slaktat kött (halalkött) serveras i skolorna, diskussioner om införandet av könssegregerad simundervisning, införandet av nya lagar för att fira avslutningen på Ramadan medan de kyrkliga avslutningarna förbjuds på allt fler svenska skolor.¹²

Sverigedemokraternas politik har alltså sin utgångspunkt i det svenska kulturarvet och politiska insatser ska sättas in för att värna om den svenska kulturen. De anser att vi i Sverige har en gemensam värdegrund och gemensamma traditioner och 1990-talets stora invandring har lett till ekonomiska, sociala och kulturella problem. Sverigedemokraterna skriver på sin hemsida att ” *den mångkulturella samhällsordningen är i dag ett allvarligt hot mot den inre sammanhållning och stabilitet som utgör grunden för hela den solidariska svenska välfärdsmodellen.* ”¹³ Men politiken präglas samtidigt av avståndstagande från tidigare politik som förknippades med nazistiska/rasistiska åsikter och Sverigedemokraterna anser sig idag istället föra en modern asylpolitik utifrån FN:s flyktingkonvention. De har som mål att bland annat ge utökad stöd till FN:s flyktingorgan så att de flyktingar som är **verkligt** nödlidande ska få hjälp.

¹¹ Eriksen, Thomas, H, *Etnicitet och Nationalism*, London, 1993 Sid. 10

¹² Åkesson, J, *Muslimerna är vårt största utländska hot*, Aftonbladet, 2009-10-19

¹³ Sverigedemokraternas hemsida, *En ansvarsfull invandringspolitik*, 2011-04-17

4 Forskningsläge

Vi kommer i följande avsnitt beskriva det nuvarande forskningsläget som vi har som underlag för vår undersökning. Till en början kommer vi gå igenom den forskning, vi anser relevant, gällande högerpopulism. Vidare kommer vi att redovisa för forskning kring skolan och demokrati samt redogöra för viktiga styrdokument

4.1 Högerpopulism

Högerpopulism är ett hett ämne och forskningen kring den har framför allt fått ett ganska så stor uppsving de senaste åren i och med högerpopulismens politiska framgångar runt om i Europa. Det finns ett antal böcker skrivna om hur och varför högerpopulismen lyckats vinna mark i många av de europeiska samhällena. Vi kommer här att presentera ett antal av dessa böcker med fokus på Sverige och som har lite olika ingångsvinklar på hur högerpopulismen använder sig av en typ av missnöjespolitik för att på så sätt få ett utökat stöd bland den svenska befolkningen samt hur detta visar sig även i skolans värld.

I boken *Högerpopulismen* från 2009 undersöker författaren och journalisten Håkan A Bengtsson högerpopulismens ökande uppgång i Europa och Sverige. Boken har utgångspunkt i Sverigedemokraternas ökande stöd och vad som kan bidra till att högerpopulistiska partier har fått en kraftig uppgång på den senaste tiden. Boken tar upp de risker som den ökande högerpopulismen medför och hur dessa kan komma att påverka den politiska eliten till att få en skärpt ton gentemot minoriteter i vårt samhälle. Detta styrks utifrån en del exempel från andra europeiska länder så som Frankrike där högerpopulistiska och främlingsfientliga partiet La Pen fick kraftigt ökat stöd både på nationell nivå men också i valet till Europaparlamentet. Detta innebar framförallt att tonen gentemot minoritetsgrupper skärptes avsevärt. Det blev tydligt för till exempel romerna där det till och med gick så långt att deras läger förstördes och de tvingades ut ur vissa delar av Frankrike.¹⁴ Författaren tar även upp Danmark som ett

¹⁴ Bengtsson, H, *Högerpopulismen*, Stockholm, 2009, sid. 59-60

exempel på hur en ökande högerpopulism bidragit till att lagar och regler gällande invandrare och invandring har påverkats och skärpts avsevärt i och med det ökade stödet för Dansk Folkeparti. Författaren beskriver även medias roll i spridandet av dessa högerpopulistiska åsikter och idéer. Bengtsson menar att media har varit en starkt bidragande faktor den stereotypisering av vissa minoritetsgrupper som vi ser i samhället idag. Boken är framförallt en reaktion på att Sverigedemokraterna gick så starkt framåt i valet 2006 och författaren vill ge sitt bidrag till debatten som förs kring högerpopulismen och främlingsfientligheten samt ge förslag på hur denna skall bemötas i politiska debatter.¹⁵

Lärarstudenterna Ewa Jakob och Linda Magnusson har även i sitt examensarbete behandlat medias roll i framställningen av Sverigedemokraternas framgångar i skolvalet 2010. De kommer fram till att det finns en rad olika förklaringar till Sverigedemokraternas starka framfart i skolvalet. Bland annat handlar det, enligt den mediala bevakningen, om socialpsykologiska faktorer så som gruppträck, provokation och ungdomsrevolt men även utomstående faktorer som föräldrapåverkan, kontakt med invandrare och bristande skolundervisning.¹⁶

I boken *Invandrarna i välfärdsamhället* undersöker professorerna Åke Daun, Leif Stenberg, Leif Svanström och Stig Åhs hur den svenska välfärden står sig när det kommer till invandrare. Har invandrare samma möjligheter som den ursprungliga befolkningen och får de ett likvärdigt skydd av det svenska rättssystemet? Boken argumenterar kring frågan som handlar om de fördomar och myter som finns kring invandring och vad invandringen innebär för det svenska samhället¹⁷. Dessa fördomar är något som ofta högerpopulismen använder sig av för att sprida negativ propaganda gällande invandring som exempelvis att invandrare är mer kriminella eller att invandrare mer än andra svenskar, utnyttjar samhällets förmåner.¹⁸ I boken visar författarna att många av de argument som används, för att skapa en negativ bild av invandrare, är grundade på lösa och subjektiva antaganden.

Denna negativa propaganda har även fått genomslag i de svenska skolorna och det kan man se i det senaste skolvalet 2010, men även i den forskning som har bedrivits kring denna fråga

¹⁵ Bengtsson, H, *Högerpopulismen*, Stockholm, 2009, sid. 22

¹⁶ Jakob, E & Magnusson, L, (2010) *Skolan och demokratin - En diskursanalys av Sverigedemokraternas framgång i skolvalet 2010* s. 36

¹⁷ Daun, Å, Stenberg, L, Svanström, L, Åhs, S, *Invandrarna i välfärdsamhället*, Falun, 1994 sid: 86

¹⁸ Ibid sid: 183

under de senaste åren. Marie Thulin uppmärksammar denna problematik i sitt examensarbete där hon utgår från valet 2006, då Sverigedemokraterna fick avsevärda framgångar och etablerade sig på den politiska arenan. Med intervjuer med en samhällskunskapslärare, nitton elever och en representant av Sverigedemokraterna ville hon undersöka hur det kommer sig att ett parti med främlingsfientlig förgrund får ett så stort stöd bland eleverna. I hennes resultat framkommer det att Sverigedemokraterna blev ”förbjuden frukt” eftersom partiet och dess politik inte togs upp i undervisningen. Thulins slutsats är att det ligger på lärarens ansvar att upplysa eleverna om Sverigedemokraternas politiska agenda så att eleverna utifrån det kan bilda sig en uppfattning.¹⁹

I boken *Fult Folk* undersöker journalisterna Linnea Nilsson och Emil Schön varför en del människor i Sverige väljer att rösta på invandrarfientliga partier såsom Sverigedemokraterna. Journalisterna åker runt i Sverige och intervjuar olika människor som röstat på Sverigedemokraterna och låter dem berätta varför de valt att stödja just detta parti samt vad i deras politik som gör dem så attraktiva. Denna undersökning ger en mycket god insikt i hur dessa människor tänker samt vad som gör att någon väljer att rösta på ett högerpopulistiskt parti. Boken är också en bra källa till vilka delar av den högerpopulistiska politiken som attraherar väljare samt ger den ett mikroperspektiv på den debatt som just nu förs på den nationella politiska arenan, där många av de Sverigedemokratiska väljarna ofta är väldigt osynliggjorda och inte alls med i den offentliga debatten.²⁰ Boken försöker alltså låta dessa människors röster bli hörda samt låta dem själva förklara varför de valt att rösta så som de har gjort fastän det anses vara ”fult” att rösta på detta invandrarfientliga parti. Boken ger oss en insyn i hur en del av Sverigedemokraternas väljare ser på sig själva och sin omvärld. Det framkommer att väljarna många gånger inte ser sig själva som rasister, utan mer som beskyddare av de svenska värderingar och den svenska kulturen. Det bidrar till att vi som forskare får en möjlighet att nå bättre förståelse för hur dessa människor resonerar, då vi i vår undersökning både tittar på hur lärare behandlar ämnen som berör Sverigedemokraterna, samt vilken syn elever som röstar på Sverigedemokraterna har på sig själva och sin omgivning, enligt lärarna.

¹⁹ Thulin, M, (2007), *Skolvalet och Sverigedemokraterna*, sid. 8.

²⁰ Nilsson, L, Schön, E, *Fult Folk*, Stockholm, 2010, sid: 9

4.2 Skolans demokratiuppdrag

Forskaren och samhällsvetaren Vilgot Oscarsson skriver i sin rapport *Elevers demokratiska kompetens* att de samhällsorienterade ämnena har haft en utpräglad roll vad det gäller implementeringen av det demokratiska uppdraget som skolan har. Han menar att det i samband med styrdokumentens utformning 1994 skedde en förskjutning av den demokratiska inriktningen inom samhällskunskap, i jämförelse med läroplan för gymnasiet från 1980, som reviderades under denna tid (Lgy 70).²¹ Oscarsson anser att utvecklingen har gått från en normativ, kritiskt ifrågasättande och jämlikhetsinriktad demokratiskt fostran inom skolan, till förmån för en traditionellt och funktionalistisk demokratisyn. Denna utveckling har medfört en mer individbaserat demokratisyn där individens valfrihet och möjlighet att påverka den egna situationen sätts i fokus, medan det kollektiva ansvaret där demokratin anses som en gemensam angelägenhet som delas av samtliga medborgare har kommit i skymundan. Det framkommer tydligt i styrdokumentet från 1994 att fokus sätts på individens vilja och rättighet att delta och påverka samhällets, och den egna personliga framtiden. Medan i styrdokumentet från 1980-talet är det mer specificerat att det är det kollektiva ansvaret som lyfts fram, då undervisningen ska bidra till att öka jämlikhet och rättvisa i samhället. Något som dock skiljer Lpf 94 från tidigare dokument, är att man frångår det värdeneutrala förhållningssättet till demokrati och istället betonar att skolan ska försvara och verka för demokratiska värden.²²

Forskaren Ellen Almgren skriver i sin doktorsavhandling *Att fostra demokrater* att den svenska skolans mest centrala uppgift är att fostra demokrater. Skolan skall ”främja elevernas utveckling till ansvars-kännande människor och samhällsmedlemmar”. Parallellt med demokratifostran, har skolan även i uppdrag att opartiskt och neutralt förmedla kunskaper och färdigheter som är anpassade till arbetsmarknadens krav. Dessa krav har inga direkta kopplingar till den demokratiska värdegrunden, utan är mer avsedda utifrån ekonomiska intressen och värderas utifrån hur väl arbetsuppgifterna utförs. Därför kan dessa två sättas i kontrast mot varandra, då diskussionerna har först om vilken som ska prioriteras.²³ Den nya läroplanen för gymnasiet Gy2011 visar tecken på att politikerna har utgått från att

²¹ Oscarsson, V, *Elevers demokratiska kompetens*, 2005, Göteborg, sid. 10-11

²² Ibid. Sid. 12

²³ Almgren, E, *Att fostra demokrater*, 2006, Stockholm, sid. 11

tillfredsställa arbetsmarknadens krav, vilket har gjort att samhällskunskap som ämne har blivit mindre.²⁴ Skolans uppdrag styrs av det statliga regelverket med hjälp av läroplaner. Läroplanen är en nationellt giltig plan för utbildning i skolorna, där staten bland annat framför sitt samhälleliga syfte med skolorna. Skolans demokratiska uppdrag är ett mål som prioriteras väldigt högt i skolans styrdokument utfärdade av staten. I Lpf 94 läggs det stor vikt vid att all verksamhet i skolan ska genomsyras av ett antal värden. Dessa värden är *”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan män och kvinnor samt solidaritet med svaga och utsatta. Skolan skall förmedla dessa värden genom att individerna fostras till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.”*²⁵

Våra informanter är lärare som är och har varit verksamma i skolan under en längre tid, och är därför främst präglade av Lpf 94 och det tankesätt som dessa styrdokument utgår från. I juni 2011 kommer det nyutarbetade styrdokument som ska gälla framöver, dock är implementeringen av Lgr 11 fortfarande en pågående process. Vi anser att de verksamma lärarna i dagens skola är mest influerade av Lpf 94 och väljer att utgå från dessa dokument.

4.3 Skolans styrdokument för gymnasiet – Lpf 94

Enligt Lpf 94 ska det offentliga skolväsendet vila på en demokratisk grund där människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde samt solidaritet med svaga och utsatta grupper ska gestaltas och förmedlas. Främlingsfientlighet och intolerans måste enligt styrdokumentet bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser. Det betonas även att ingen i skolan ska utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion, sexuell läggning eller för annan kränkande behandling.²⁶

Den globaliseringsprocess som vi idag befinner oss i är även en aspekt som tas med i styrdokumentet. De ökade migrationsströmmar som präglar vårt samhälle samt den växande rörligheten över nationsgränserna har skapat en större kulturell mångfald bland befolkningen. Styrdokumentet trycker på betydelsen av att eleverna ska utveckla en förmåga att leva med och inse de värden som ligger i denna kulturella mångfald. Skolan ska fungera som en arena

²⁵ Almgren, E, *Att fostra demokrater*, 2006, Stockholm, sid. 12

²⁶ Lpf94, sid. 3

för sociala och kulturella möten som ger eleverna möjligheten att utveckla förmågan att leva sig in i andras villkor och värderingar, men även bli medveten om det egna kulturarvet och på så sätt utveckla en trygg identitet.²⁷ I styrdokumentet framställs betydelsen av att skolan ska präglas av en öppen miljö där skilda uppfattningar kan föras fram och där eleverna ges möjlighet att bilda personliga ställningstaganden som uppnås utifrån en saklig och allsidig undervisning. Föräldrarna ska även kunna känna en trygghetskänsla i att deras barn inte blir påverkade till förmån för någon politisk åskådning.²⁸

För att knyta an till vår inledning där vi hävdar att samhällskunskapslärare har ett speciellt uppdrag gällande undervisningen kring förankringen av de demokratiska värderingarna hos våra elever, har vi även tittat på kursplanen för samhällskunskap. I kursplanerna för samhällskunskap kan vi tydligt se att samhällskunskapslärarna har ett särskilt ansvar att behandla frågor kring demokrati, mänskliga rättigheter och den värdegrund som skolan vilar på. Samhällskunskapsundervisningen ska utgå från dessa centrala utgångspunkter vilka ska förmedlas och förankras hos eleverna. Följande citat beskriver tydligt vilka frågor samhällskunskapslärare ska behandla.

Eleven ska ha kunskap om demokratins framväxt och funktion samt kunna tillämpa ett demokratiskt arbetssätt, ha kunskaper om det politiska systemets funktion på lokal, regional, nationell och EU-nivå, kunna formulera, förstå och reflektera över samhällsfrågor ur såväl historiska som framtida perspektiv samt kunna använda olika kunskapskällor och metoder vid arbetet med samhällsfrågor.²⁹

²⁷ Lpf 94, sid. 3-4

²⁸ Lpf94, sid. 4

²⁹ Samhällskunskap A, kursplan, Inrättad 2000-07

5 Metod

I detta avsnitt kommer vi att redogöra för de metodval som vi har gjort under arbetets gång. Vi kommer även att ha en materialdiskussion där vi kritiskt behandlar vårt källmaterial och de intervjuer som vi har utfört.

5.1 Kvalitativ metod

Som forskare ställs man inför ett val om vilken undersökningsmetod man ska använda sig av i sin studie. Valet av undersökningsmetod är avgörande för vilken typ av datainsamling man får under arbetets gång. Det finns en klar skiljelinje mellan kvalitativ och kvantitativ data. Den senare utgår från hård data som är mätbar såsom till exempel siffror och statistik, medan kvalitativ data utgår från de icke mätbara egenskaperna hos undersökningsenheterna. Djupintervjuer skapar möjligheter för forskaren att undersöka sina informanternas inställningar och attityder som är svåra att upptäcka vid användning av kvantitativa arbetsmetoder.³⁰ Vi bestämde oss för att använda oss av djupintervjuer eftersom vi vill få en djupare förståelse av våra informanternas inställning och tankar kring våra grundläggande frågeställningar. Professorn i social forskning, Knut Halvorsen, menar att djupintervjuer är en adekvat metod att använda för att uppmärksamma i vissa fall latent inställningar som är svåra att komma åt vid annan form av metodanvändning.³¹ Detta arbetssätt kräver däremot ett förtroligt förhållande mellan forskaren och informanten, eftersom det är ett samtal där intervjupersonerna med egna ord formulerar personliga erfarenheter som är av betydelse för forskarens problemställning.³² Våra frågor berör ett omdiskuterat ämne i skolorna där det kan finnas latent inställningar, som vanligtvis inte kommer upp till ytan i vardagen och uppmärksammades istället under våra intervjuer.

³⁰ Halvorsen, K, *Samhällsvetenskaplig metod*, 1992, Lund, sid. 78

³¹ Ibid. Sid. 79

³² Ibid. Sid. 85-86

Professorn och doktor i sociologi, Jan Trost, skriver i sin bok *Kvalitativa intervjuer* att kvalitativa intervjuer präglas av att forskaren ställer enkla och raka frågor, och får i sin tur svar som är komplexa och innehållsrika. Forskaren har sedan tillgång till ett brett material och kan därmed finna intressanta skeenden, åsikter, mönster, arbetssätt och så vidare.³³ Kvale skriver att styrkan i den kvalitativa intervju som metod är att respondenten får möjlighet att uttrycka sig i spontana och relevanta svar. Under tiden som intervjun pågår får även forskaren möjlighet till eftertanke och att nya frågeställningar dyker upp i samtalet, vilket inte är möjligt med annan metodtillämpning. En annan fördel som Kvale uppmärksammar är att forskaren har möjlighet att få förtydligande från informanten då oklarheter uppstår, eller då informanten uppger för korta svar.³⁴

Det finns även en del nackdelar med kvalitativa intervjuer. Den flexibilitet som finns vid intervjutillfället kan även vara en nackdel då det kan hända att man hamnar i sidospår och kommer långt ifrån undersökningens syfte. Detta kan innebära att undersökningen kan få en låg validitet. Validitet innebär att fokuset under hela arbetet ligger på det som man avser att undersöka.³⁵ I samband med vår undersökning har vi medvetet tänkt att våra intervjuer ska knyta an till vårt huvudsakliga syfte med arbete.

Professorn i psykologi Steinar Kvale anser också att en annan nackdel med kvalitativa intervjuer är att det är mycket tidskrävande och kräver stor planering från forskarens sida, i jämförelse med andra metoder. Vidare menar Kvale att intervjuer skapar en viss misstro inom vissa forskningskretsar eftersom det finns möjlighet för forskaren att styra intervjun och de resultat som framkommer. Det innebär att forskningsresultatets reliabilitet kan sjunka i vissa fall. Med reliabilitet menas forskningens pålitlighet utifrån krav på att undersökningen har gjorts på ett korrekt och tillfredsställande sätt. Det ska finnas en koherens mellan undersökningen och resultatet för att undersökningen ska få en hög reliabilitet. Att vårt val trots dessa nackdelar föll på kvalitativa intervjuer har sin grund i att vi sökte efter mer komplexa och innehållsrika svar, som är svårt att få exempelvis i en enkätundersökning.³⁶

³³ Trost, J, *Kvalitativa intervjuer*, 2010, Lund, sid. 25

³⁴ Kvale, S, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, 1997, Lund, sid. 46

³⁵ Torsten, T, 2007, *Vetenskapsteori för nybörjare*. Liber, sid. 23, 88

³⁶ Kvale, S, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, 1997, Lund, sid. 48-49

5.2 Urval

Vad det gäller urvalsprocessen är det viktigt att vara medveten om varför man har valt att intervjua vissa personer och som forskare kunna motivera sina val. Vår undersökning utgår från intervjuer med fyra samhällskunskapslärare från gymnasiet. Valet har baserats på att de har varit verksamma samhällskunskapslärare under en längre tid för att undersöka hur utvecklingen har sett ut inom detta område och de attitydförändringar som eventuellt har skett under de senaste åren, som i sin tur har påverkat undervisningen. Det är lärarnas perspektiv som vi vill lyfta fram och därför har urvalet fallit på dessa personer. Det grundar sig även i ett bekvämlighetsurval då vi inledningsvis uppmärksammade detta fenomen på våra verksamhetsförlagda skolor. Därför bestämde vi oss för att kontakta lärare på dessa skolor och få till stånd ett antal intervjuer. Professorn Jan Trost skriver att bekvämlighetsurval är en urvalsprocess där forskaren utgår från sin omgivning och det kontaktnät forskaren förfogar över. Utifrån detta väljer forskaren de personer som anses vara mest lämpade för sin studie.³⁷ I vårt fall har denna omgivning i viss mån varit upphovet till själva idén om att utföra denna studie, eftersom vi under vår verksamhetsförlagda tid ute på skolorna kom i kontakt denna problematik och lärarnas tankar kring dessa frågor.

Eftersom vi har samhällskunskap som huvudämne och även fick undervisa i detta ämne under vår verksamhetsförlagda tid, föll det sig naturligt att genomföra intervjuer med våra handledare och deras kollegor. Vi utförde fyra djupgående intervjuer och i vår kvalitativa undersökning har vi begränsat oss till denna källinsamling. Våra informanter var två kvinnor och två män med olika lång erfarenhet av att arbeta i skolan. Vi hade ingen medveten tanke att uppmärksamma genusperspektivet utan könsuppdelningen var en tillfällighet. Vi har även utgått från de forskningsetiska riktlinjerna då vi har informerat våra respondenter om vad syftet med intervjuerna är, samt att deras intervjuer kommer endast att användas i forskningsändamål. Utifrån dessa premisser har de själva valt att medverka i vår undersökning.

Vi har utifrån forskningsetiska överväganden även bestämt oss för att ge våra informanter fiktiva namn, efter önskemål om anonymitet. Lucas och Johanna har varit verksamma inom

³⁷ Trost, J, *Kvalitativa intervjuer*, 2010, Lund, sid. 108

skolan i mindre än tio år, medan Ingvar har varit verksam omkring 15 år inom skolan. Sara är den som har mest erfarenhet inom skolvärlden och har varit verksam runt 20 år.

Professorn Jan Trost skriver om vikten av att begränsa antalet intervjuer då man arbetar med kvalitativ metod för att materialet ska bli hanterbart.³⁸ Utgångspunkten är att försöka erhålla värdefull information utifrån de befintliga intervjuerna genom att göra djupgående intervjuer om hur ett fåtal lärare bemöter detta ämne i sin undervisning. Vi vill därmed inte dra några generella slutsatser, utan utifrån våra informanternas perspektiv ge exempel på hur det kan se ut i skolverksamheten. Trost ser en fara i att forskaren försöker kompensera arbetet med många intervjuer på grund av bristande information i de redan befintliga.³⁹ Vi har haft detta i åtanke och därför har vi valt att göra en djupgående analys av våra intervjuer, och sett vikten av att lyfta fram våra informanternas personliga arbetssätt och det förhållningssätt som de har gentemot dessa ämnen.

5.3 Genomförande

Utifrån våra frågeställningar och vårt syfte med denna undersökning, så har vi bestämt oss för att utföra kvalitativa djupintervjuer med våra informanter. På detta sätt ville vi komma åt de personliga ställningstaganden och arbetssätt som våra informanter har i anknytning till vårt undersökningsområde. I detta fall ansåg vi att den semistrukturerade intervjumodellen var mest användbar. Vi hade förberett ett antal frågor till våra informanter som vi hade med oss vid intervjutillfället. Dock fanns det inget schema med frågor som skulle följas, utan intervjun hade snarare karaktären av ett samtal. Vi ville här skapa en öppen diskussionsmiljö och följde upp med de frågor som situationen krävde. Därför valde vi bort den strukturerade och ostrukturerade intervjumodellen till förmån för denna modell som i viss mån är bunden till våra frågor, men där det finns möjligheter för ett mer avslappnat samtal med informanterna.⁴⁰ I samband med intervjuerna hade vi därmed för avsikt att skapa en diskussionsmiljö som präglas av en öppen miljö där informanten kan tala fritt om det ämne som vi behandlar. Intervjuerna hölls på informanternas skolor för att de befinner sig i en trygg miljö och känner sig därför mer avslappnade och bekväma. Forskaren Paul Thompson skriver om vikten av att

³⁸ Trost, J, *Kvalitativa intervjuer*, 2010, Lund, sid. 110

³⁹ Ibid. Sid. 117

⁴⁰ Bryman, A, *Samhällsvetenskapliga metoder*, 2002, Malmö, sid. 301

forskaren i en kvalitativ undersökning håller sig i bakgrunden och ställer öppna frågor till sina informanter. Det är även viktigt att forskaren ställer följdfrågor, som situationen kräver, för att leda intervju mot det syfte som finns klarlagt i arbetet. Dock är det viktigt att forskaren aldrig avbryter sina informanter under samtalet, trots att det ibland kan innebära att de kommer in på sidospår. I vårt fall kunde även dessa sidospår som uppkom under intervjutillfället hjälpa oss att få en helhetsbild och även i viss mån utveckla vårt undersökningsområde.⁴¹

Vi hade som mål att försöka spela in våra intervjuer med en bandspelare, eftersom vi ansåg att det skulle underlätta för oss att fokusera oss på samtalet. Dock upplevde en av våra informanter obehag inför detta och ville inte bli inspelad. Detta önskemål fick vi respektera och rätta oss efter, vilket gjorde att vi istället fick föra anteckningar under samtalets gång. De tre resterande informanterna gick med på att bli inspelade efter försäkring om full anonymitet samt att inspelningarna inte skulle sparas efter transkriberingen av intervjuerna. Vi upplevde att dessa löften från vår sida, underlättade samtalet samt ökade förtroendet hos våra informanter.

⁴¹ Thompson, P, *Det förgångnas röst*, 1980, Stockholm, sid. 161-162

6. Teori

Inom detta kapitel kommer vi presentera de teoretiska utgångspunkter som vi sedan kommer att använda oss av i vår analys. Dessa tre olika teoretiska ingångar kommer ligga till grund för våra slutsatser.

6.1 Demokratimodeller

Forskaren och samhällsvetaren Oscarsson urskiljer tre olika modeller inom den empiriska forskningen om demokrati som används för att strukturera föreställningar kring demokrati som i vissa avseenden skiljer sig från varandra. Valdemokrati är grunden och en förutsättning för de andra demokratimodellerna, eftersom fokuset ligger på den grundläggande kunskapen om demokrati. För att kunna gå vidare till den deltagardemokratiska och deliberativa demokratimodellen är det viktigt att de grundläggande kunskaperna är förankrade och kan användas vidare i en större utbredning och omfattning i den deltagardemokratiska modellen, och sedan utvecklas till ett intellektuellt samtal i den deliberativa demokratimodellen.⁴²

Den första modellen kallas för *valdemokrati* och detta perspektivs främsta utgångspunkt är att förmedla kunskap om den politiska processen och de spelregler som finns inom ett demokratiskt system. Detta avser kunskaper kring val, styrelseskick, politiska partier, ideologier, hur beslut fattas med mera. Här ingår även kunskap om mänskliga rättigheter och skyldigheter, samt demokratiska rättigheter i ett samhälle. För att det demokratiska samhället ska fungera tillfredsställande så måste kunskapskraven uppnås för att medborgarna ska kunna välja representanter i samband med val, som de anser på bästa sätt företräda dem. Det är essentiellt att medborgarna har egna åsikter och kan ta ställning i politiska sakfrågor, och känner till att det finns andras partipolitiska alternativ och vad som skiljer dem åt.⁴³

⁴² Oscarsson, V, *Elevers demokratiska kompetens*, 2005, sid. 13

⁴³ *Ibid.* sid.14-15

Den andra modellen kallas för *deltagardemokrati* och har haft stor påverkan på de arbetsformer som bedrivs i skolan och som framkommer tydligt i den läroplan vi fortfarande arbetar efter, Lpf 94. Denna demokratiska modell betonar vikten av att eleverna ska ha inflytande över sin undervisning och hur denna utformas. Här betonas att eleverna inte enbart ska inta faktakunskaper om demokrati, utan även få möjlighet att utöva demokrati i praktiken. Det kan exempelvis vara att delta i planeringen av undervisning och i klassråd.⁴⁴

De demokratiska principerna att kunna påverka, vara delaktig och ta ansvar ska omfatta alla elever. Elevernas ansvar för att planera och genomföra sina studier samt deras inflytande på såväl innehåll som former ska vara viktiga principer i utbildningen. Enligt skollagen åligger det alla som arbetar i skolan att verka för demokratiska arbetsformer (1 kap. 2 och 9 §§).⁴⁵

Det demokratiska deltagande utformas genom undervisningsmoment där eleverna får möjlighet att till exempel argumentera, skriva insändare och diskutera samhällsfrågor. Undervisningen ska vara kopplad till livet utanför skolan och på så sätt arbetar man för att stärka elevernas vilja att delta aktivt i samhällslivet och påverka den. Samhällskunskapsutbildningen ska ha som sin främsta uppgift att förankra de demokratiska värden och på så sätt stimulera till ett ökat deltagande i samhällslivet.⁴⁶

Den deliberativa demokratimodellen utgår från att skolan ska präglas av en öppen miljö där elever kan ge uttryck för skilda uppfattningar och att de uppmuntras av lärarna. På detta sätt vill man från skolans håll uppmuntra eleverna till argumentation och utveckla förmågan att självständigt formulera sina ståndpunkter. Genom att olika uppfattningar får komma fram bidrar det till att undervisningen blir mer allsidig, men man betonar även vikten av saklighet. Det är de rationella argumentens styrka som bör vara avgörande och på så sätt vinna mest stöd vilket slutligen leder till en ”*förnuftets seger*”.⁴⁷ Detta innebär då att faktorer som makt, social position och utbildning inte ska vara av avgörande natur. Forskaren Vilgot Oscarsson menar att skolans demokratiuppdrag har sin utgångspunkt i olika samhällsvetenskapliga demokratiteoretiska perspektiv men med en särskild fokus på deltagar- och deliberativa demokratimodellen.

⁴⁴ Oscarsson, V, *Elevers demokratiska kompetens*, 2005, sid.15

⁴⁵ Ibid. Sid. 17

⁴⁶ Almgren, E, *Att fostra demokrater*, 2006, Stockholm, sid. 122-125

⁴⁷ Oscarsson, V, *Elevers demokratiska kompetens*, 2005, sid.17-19

6.2 Vi och dom tänkande

I boken *Maktens olika förklädnader* skriver forskarna Molina och Mulinari om sociologen Georg Simmel och hans teori kring uppkomsten av *Främlingen* i ett samhälle. Där definieras främlingen som en person som befinner sig geografiskt nära men blir distanserad på grund av kulturella faktorer. Dessa främlingar avviker enligt Simmel från normerna i samhället, som omfattas av majoritetsbefolkningen. Främlingen blir på så vis betraktad som den andre, en person som bemöts som mindre värd och tillsammans bildar främlingarna ett kulturellt degraderat kollektiv.⁴⁸

Den egna gruppens kultur markerar diskursen och villkoren för social tillhörighet och identitet, vilket gör att människor som har en annan kulturell bakgrund betraktas som avvikande. De kulturella skillnaderna används som ett sätt för att åtskilja olika människor i samhället genom att betrakta dem som kulturellt annorlunda, med inneboende betydelse av att vissa är mer eller mindre värda. Detta synsätt bidrar till att befästa och rättfärdiga de ojämlikheter som finns i samhället och de gränsdragningar som möjliggörs av kulturella skillnader.⁴⁹

Med begreppet kultur avser sociologiprofessorn Goldberg den process där individen lär sig fakta, idéer, normer och värderingar från föregående generationer. Han menar att individen genom kultur uppfattar och tolkar sin omvärld. Kultur är allt som individen lär sig om vad som är bra eller dåligt, rätt eller fel, accepterat eller icke accepterat. I samband med socialiseringen i vår egen kultur blir den självklar för oss och avvikande beteende uppmärksammas eftersom det bryter mot vår kultur.⁵⁰ Denna användning av termen kultur leder till ett ”vi och dom” tänkande i samhället enligt Goldberg.

Forskaren och teoretikern Van Dijk har i sin bok *Discourse and Racism* undersökt den terminologi som används inom detta område. ”Dom” gruppen blir oftast presenterade utifrån en negativ vinkling framförallt inom media medan ”Vi” gruppen får en positiv bemärkelse. Van Dijk menar även att inom denna diskurs förekommer det också att ”Vi” gruppen, som representerar den dominanta gruppen i samhället, interagerar med varandra genom att tala nedlåtande om ”Dom” gruppen. Dessa två grupper i samhället har olika perspektiv enligt Van

⁴⁸ Royes, P, Molina, I & Mulinari, D. *Maktens olika förklädnader*, 2005, Stockholm, sid.288

⁴⁹ *ibid.*, sid. 285

⁵⁰ Goldberg, T, *Samhällsproblem*, 2010, Lund, sid. 266

Dijk på hur de ser på stigmatisering och marginalisering av ”dom” gruppen. Den dominerande ”Vi” gruppen i samhället ser inte på samma sätt de problem som ”dom” gruppen upplever, och kan i vissa fall förminska dess betydelse eller gör det till ett icke problem. Upplevelsen från ”dom” gruppen skiljer sig avsevärt då de har ett annat perspektiv, och möter dessa problem i sin vardag.⁵¹

⁵¹ Dijk, V, *Discourse and Racism*, Oxford, 2002, sid. 352

7 Resultat och analys

Denna del av arbetet kommer att ha ett upplägg på följande sätt. Först kommer en behandling av intervjuerna med våra fyra informanter och efter varje resultatdel följer en analys. Vi kommer att dela upp den information som vi har samlat in under våra intervjuer, och i tre olika kategorier för att öka överskådligheten. Dessa är: Sverigedemokraternas inverkan på undervisningen, Lärarnas upplevelser av elevernas attityder och till sist Demokratiarbete och skolans styrdokument. Dessa kategorier går i mångt och mycket in i varandra och kan därmed inte helt isoleras, men vi anser att överskådligheten ändå ökar med denna uppdelning.

7. Sverigedemokraternas inverkan på undervisningen

Under våra intervjuer med våra informanter framkommer det att Sverigedemokraternas framgångar i skolvalen och riksdagsvalet 2010, har påverkat undervisningen i olika grad. Två av våra informanter, Johanna och Sara, att diskussioner kring främlingsfientlighet och Sverigedemokraterna är något som återkommer frekvent i deras undervisning. Diskussionerna uppstår mycket bland elevgrupperna och har för dem blivit en del av vardagsarbetet.

Johanna uttrycker det på följande sätt:

Nu när man jobbar heltid och har dem hela tiden så kommer det ofta upp till diskussion. Extremt ofta, och jag är aldrig rädd för att komma in på ämnet gång på gång. När man diskuterar EU, när man diskuterar alla möjliga olika saker i samhällskunskapen så halkar man in på främlingsfientligheten. Och jag tror att det är det enda sättet att göra något åt det, att man aktivt diskuterar och nu har vi precis haft diskussioner om Sydafrika och apartheidsystemet och Nelson Mandela, och dragit paralleller och diskuterat demokratiska värden.

Två av våra andra informanter, Ingvar och Lucas, anser dock att det inte har skett någon större förändring i undervisningen i jämförelse med tidigare år. Den största förändringen har skett i samband med valet och behandlingen av valfrågorna. Tidigare var man tvungen att gå utanför Sveriges gränser då man talade om främlingsfientliga partier som har stort inflytande i den politiska arenan, men idag så finns de i vår närhet. Lucas säger:

Främst när det gällde valet, men även när det dyker upp i nyhetsrapporteringen. Vi går då igenom den politiska processen och hur situationen har förändrats i samband med Sverigedemokraternas intåg i riksdagen och har fått en vågmästarroll. De ska snart själva rösta i det riktiga valet och därför är det viktigt att de vet hur det går till.

Forskaren Vilgot Oscarssons teori utgår från tre olika demokratiska modeller som kan urskiljas i den svenska skolan. Vi kan utifrån dessa dra paralleller till olika arbetsformer som finns hos våra informanter i arbetet med dessa ämnen. Utifrån ovanstående citat kan vi se att Johanna och Sara har ett arbetssätt som överensstämmer med den deliberativa demokratiska modellen. De betonar i sina intervjuer vikten av det öppna samtalsklimatet i klassrummet. Det framkommer tydligt i intervjun med Johanna:

Men det som är skönt när man får ett bra klassrumsklimat är att de får mothugg av sina klasskamrater, så jag behöver inte stå där och ge dem mothugg, de kan argumentera emot själva, de lyssnar jättemycket på varandra. I mina klassrum är det bra samtalsklimat, de blir ofta mothuggna av andra elever. Så det är inte så att det får råda någon oemotsagd främlingsfientlighet i mina klasser – Aldrig! Men sköter inte jag det så gör eleverna det själva.

Professorn i sociologi, Britta Jonsson, skriver i sin bok *Demokrati och lärande* om vikten av fri diskussion mellan jämlika. Hon menar på att det ska etableras en offentlig arena där opinionsbildning och debatt samt ifrågasättning mellan medborgare, grupper, rörelser och organisationer kan råda fritt. I ett sådant klimat kan förslag prövas i fri och öppen diskussion.⁵² Oscarsson drar parallellen till skolvärlden och betonar klassrummet som en arena för dessa typer av diskussioner. Tanken är att det är de mest rationella argumenten som till slut ska segra och att det intellektuella samtalet ska leda till en ”förnuftets” seger. Förmåga till empati och kunna belysa olika aspekter är kompetenser som efterkrävs inom den deliberativa demokratiska modellen.⁵³ Detta är något som även uppmuntras i skolans styrdokument, från Lpf 94 kan vi utläsa följande:

"Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den skall framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och ge möjligheter till sådana. Undervisningen skall vara saklig och allsidig".⁵⁴

Lucas och Ingvar har till skillnad från våra två andra informanter, ett arbetssätt som mer passar in på den valdemokratiska modellen. Den utgår från att eleverna ska få utökad kunskap om den politiska processen, partier och deras ideologiska inriktningar. Utifrån denna

⁵² Jonsson, B *Demokrati och lärande – Om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle*, 2003, Lund, sid. 143

⁵³ Oscarsson, V, *Elevers demokratiska kompetens*, 2005, sid. 17

⁵⁴ Lpf 94, sid. 4

information ska sedan eleverna kunna bilda sig en egen uppfattning och göra ett informerat val. Inom denna modell har medborgardeltagandet inte lika framträdande roll, däremot anses det vara legitimt att kunna kräva ansvar av de olika politiska representanterna vid missnöje. Inom den valdemokratiska modellen läggs det stor vikt skolan tillgodoser eleverna med tillräckliga kunskaper om sina demokratiska rättigheter och skyldigheter. I detta ingår till exempel kunskapen om mänskliga rättigheter.⁵⁵ Detta arbetssätt kan vi även hitta stöd för i styrdokumentet.

Bland annat ska samhällskunskapslärare ta upp frågor kring:

Eleven ska ha kunskap om demokratins framväxt och funktion, ha kunskaper om det politiska systemets funktion på lokal, regional, nationell och EU-nivå samt kunna använda olika kunskapskällor och metoder vid arbetet med samhällsfrågor.⁵⁶

Johanna och Sara visade tydligt under intervjuerna att deras undervisning har påverkats av Sverigedemokraternas framfart både i skolvalet och riksdagsvalet. Frågor kring främlingsfientlighet och rasism har fått en större betydelse och därför har deras undervisning förändrats och anpassats till denna verklighet. Sara uttrycker det på följande sätt:

När vi jobbar med mellankrigstiden till exempel, att man hela tiden drar paralleller och försöker berätta, man ställer sig den stora huvudfrågan, hur kunde Hitler och nazisterna komma till makten genom demokratiska val? Ja, Sverigedemokraterna kom in i riksdagen genom demokratiska val! Vad är det som gör det? Att man för den diskussionen än mer när man märker att det finns de influenserna i skolan[...]Man ska hela tiden försöka dra paralleller, så här blev det, så här kan det bli än idag. Att man inte ska tro att vi är mycket klokare idag, än dem var då. För det är vi inte. Absolut inte klokare idag än dem var då. Vi är väldigt påverkbara. Man ska hela tiden påminna om detta, man får absolut inte glömma det. Absolut inte.

Historieprofessorn Hans Albin Larsson skriver om den föränderliga demokratin som en process i samhället, och något som är under ständig förändring. Han hävdar att demokrati är ett mål i sig och ett viktigt politiskt mål, men även ett medel till förändring i samhället. Därför blir aldrig demokratin inaktuell och statisk, nya problem ställer krav på nya reformer. I skolans värld innebär det att demokratiundervisningen och värdegrundarbetet måste förhålla sig till de politiska förändringar som sker ute i samhället. Det innebär att diskussionen måste stimuleras genom att frågor om demokratins grundläggande funktions höjs. Frågor som bör enligt Larsson ställas i detta avseende är följande: Hur utser vi och hur kontrollerar vi makthavarna?, Sker informationen öppet och ärligt?, Hur kan vi påverka besluten, lokalt och

⁵⁵ Oscarsson, V, *Elevers demokratiska kompetens*, 2005, sid. 14-15

⁵⁶ Skolverkets hemsida, *kursplan för Samhällskunskap A*, Inrättad 2000-07

på högre nivå?⁵⁷ Vi kan genom detta se hur Sara anpassar sin undervisning utifrån de nya förutsättningar som råder i vårt samhälle. Det har bland annat inneburit att hon gör paralleller mellan demokratiska val på 1930-talet i Tyskland, där nazistiska och främlingsfientliga krafter fick makten, med dagens situation där Sverigedemokraterna kommer in i riksdagen. Det är en utveckling som vi idag har på hemmaplan och vilket har möjliggjort för Sara att konkretisera och tala om dessa tendenser utifrån ett lokalt perspektiv, vilket tidigare inte har varit möjligt på samma sätt. Detta är ett konkret exempel på hur undervisningen hos en del lärare påverkas och förändras utifrån den politiska samhällsutvecklingen. Detta framkommer även i våra informanters svar, då Ingvar uttrycker att främst valet har påverkat hans undervisning:

Vi har inte lagt mer tid på det här efter valet. Främlingsfientlighet har inte fått större utrymme. Värderingsfrågor genomsyrar allt. Däremot har det ju aktualiserats ytterligare genom valet 2010.

Vidare anser Larsson att skolan har en huvudfunktion vad det gäller att skapa en gemensam demokratisk värdegrund i vårt samhälle. Därför får skolan en naturlig funktion i vårt samhälle att forma eleverna till att bli ansvarsfulla och självständiga individer. Rapporter från Skolverket visar att skolan många gånger istället förstärker etniska och sociala skillnader elever emellan.⁵⁸ Det har förts diskussioner om skolverkligheten och styrdokumentens stora tolkningsutrymme vilket har lett till att undervisningens resultat varierar mellan skolor och lärare. Larsson problematiserar om alla blivande lärare ska ha samma demokratiutbildning för att på så sätt komma åt den problematik som han uppmärksammar med den stora variation som finns i skolorna vad det gäller demokratiutbildningen. Han menar på att ett fungerande demokratiskt samhälle förutsätter att medborgarna självständigt ska kunna värdera och ta ställning till det som sker i samhället. Därför är det i skolans och lärarnas intresse att träna eleverna i kritiskt tänkande och analys. Det är här han ser lärarnas centrala roll och att det bör ske en förändring på lärarutbildningen för att leva upp till dessa höga krav.⁵⁹

Utifrån vår teoretiska ram kan vi se att våra informanter har arbetssätt som skiljer sig från varandra. Ingvar och Per har ett arbetssätt som främst har sin utgångspunkt i den valdemokratiska modellen medan Johanna och Sara i sitt arbete utgår från den deliberativa demokratimodellen. Enligt Oscarsson bör den deliberativa arbetsmodellen prioriteras och få

⁵⁷ Larsson, A, H, I: Jonsson, B (red) *Demokrati och lärande*, 2003, sid. 152

⁵⁸ Ibid. Sid. 154

⁵⁹ Ibid. Sid. 157

större utrymme i skolverksamheten för att förankra de grundläggande demokratiska värden som vår skola vilar på.

7.2 Lärarnas upplevelser av elevernas attityder

Inom detta område har våra informanter snarlika upplevelser av elevernas attityder. Samtliga lärare uttrycker att de främlingsfientliga strömningarna har ökat överlag både i skolan och ute i samhället. Det finns dock en gradskillnad skolorna emellan, på en del har det varit en mer markant ökning under de senaste tre åren. Johanna uttrycker det på följande sätt:

Jag tycker det är extremt högt antal som är främlingsfientliga, det är säkert mer innan. Sen hela min praktik har jag känt att det finns strömningar. Tendenserna är globala, finns över hela Europa. I EU finns det en utbredd främlingsfientlighet, som är mycket större än i Sverige och medlemskapet i EU där det släpps in andra typer av nationalistisk front som i Frankrike, Italien, med en ”Mussolini” som sitter i Europaparlamentet, där är man lite tudelad, vi är med i en organisation som sanktionerar detta tyckande ännu mer än vad vi gör i Sverige.

Även Ingvar delar dessa uppfattningar och menar på att utvecklingen i skolan följer den samhälleliga utvecklingen.

I hela Europa poppar det upp främlingsfientliga partier som tilltalar framförallt lågutbildade och människor med trista livsvillkor. I ett samhälle där alla har det bra både materiellt och själsligt skulle de här rörelserna inte fått sådana framgångar som nu i Finland till exempel.

Sociologen Georg Simmel har uppmärksammat detta fenomen då främlingsfientliga tankar uppstår i samband med situationer där personer med olika kulturell bakgrund och etnicitet interagerar med varandra, och då det uppstår meningsskiljaktigheter. Han talar om uppkomsten av Främlingen, en person som befinner sig geografiskt nära men på grund av sin kultur distanseras. Simmel definierar främlingen som en person som avviker från det gemensamma samhällets rådande normer och kultur. Det är i detta fall som det sker en konfrontation mellan majoritetsbefolkningen och minoriteten. Det är under dessa premisser som främlingen blir betraktad som den andre, det vill säga en person som bemöts som mindre värd. Det är även nu som den egna gruppens kultur markerar diskursen och villkoren för social tillhörighet och identitet.⁶⁰ Sara berättar om sina elever och deras yttrande i dessa frågor:

⁶⁰ Royes, P, Molina, I & Mulinari, D. *Maktens olika förklädnader*, 2005, Stockholm, sid. 288-289

Mina elever har varit väldigt ärliga och sagt att de är rasister, det är nästan som man baxnar, men när man krasar lite grann på det så finns det alltid i vår närhet vänner och bekanta, och de har kamrater som kommer från andra länder. Men då kommer det här, men det är inte dem vi menar, det handlar inte om dig. Men är alla andra dumma då som du inte känner? Har du fått en chans att lära känna dem, så visst finns det, annars är de väldigt öppna och ärliga med allt, det tycker jag är nästan ännu mer skrämmande. Ju öppnare de är desto mer får de med sig andra ungdomar som är yngre, andra blir så påverkade.

De kan påverkas jätte mycket av kamrater också, mycket är ju, hör nu på nyheterna nu är de här jävlarna i Rosengård igång igen, mycket det här snacket som ungdomarna hör vid köksbordet, mycket kommer hemifrån.

Sociologiprofessorn Goldberg menar att begreppet kultur innefattar en process där individen tar till sig fakta, idéer, normer och värderingar från föregående generationer och utifrån dessa normer uppfattar och tolkar sin omgivning. Enligt Goldberg är kultur allt som individen anser vara rätt eller fel, acceptabelt eller oacceptabelt, bra eller dåligt. Den egna kulturens diskurs blir självklar för oss i samband med socialiseringsprocessen in i vår egen kultur.⁶¹ Alla företeelser och beteenden som går utanför denna kulturella ram, uppmärksammas eftersom det är något främmande och avvikande. Detta leder enligt Goldberg till ett utpräglat ”vi och dom” tänkande. Vi kan se spår av dessa tankar i våra informanters svar, då en del elever betraktar de som bor i Rosengård, ett område som är geografiskt nära, som en kulturellt distanserad grupp som förknippas med något främmande och avvikande. Deras kultur passar inte inom ramen för de egna referenserna och därför har de en mer reserverad hållning gentemot det som upplevs som annorlunda.⁶²

Vi kan utifrån svaren även utläsa att denna process med ”vi och dom” tänkande är något komplext. Exempelvis behöver inte personer i ens omgivning, som kommer från andra länder och har en annan kulturell bakgrund, nödvändigtvis tillskrivas till ”dom” gruppen utan kan i vissa fall passa in i ramarna för ”vi” gruppen och tilldelas större acceptans. Det framkommer i Saras svar under intervjun då hon berättar om hur elever ställer sig till sina klasskamrater som har invandrarbakgrund och inte ser sina kamrater som främlingar, till skillnad från personer som bor i andra delar av Malmö som de inte har kontakt med. Utifrån Simmels teori så befinner sig dessa personer geografiskt nära, men det kulturella avståndet anses vara avsevärt större.

⁶¹ Goldberg, T, *Samhällsproblem*, 2010, Lund, sid. 266

⁶² Ibid. Sid. 270

I 2003 års Intoleransrapporten framkommer det att främlingsfientligheten bland skolungdomar har ökat. En av 20 elever visar en övervägande negativ inställning till personer med annan kulturell bakgrund och etnicitet.⁶³ Rapporten uppger även att ursprungslandet och religionstillhörighet har en viss betydelse, elever med helsvensk bakgrund är mer intoleranta mot muslimer medan intoleransen mot judar är lika hög bland elever med helsvensk och invandrarbakgrund, cirka sex procent. Dock är elever med invandrarbakgrund i högre grad intoleranta mot homosexuella.⁶⁴ Rapporten visar även att det är en övervägande del av eleverna som har en negativ inställning till personer med annan kulturell bakgrund som har eller har haft kontakt med material från högerextremistiska organisationer och partier. Det är cirka 30 procent av eleverna inom denna intoleranta grupp som har haft någon form av kontakt med sådana organisationer och partier.⁶⁵

Sara berättade i sin intervju att hennes elever var väldigt öppna med sina politiska ståndpunkter och även medgivit att de har rasistiska åsikter. Detta är något som inte är lika framträdande i Johannas intervju, då hon berättar att hennes elever har en annan syn:

Många elever som sympatiserar med SD säger att de inte är rasister, utan försöker värna om det svenska. Vi har varit alldeles för försiktiga för att diskutera stora frågor som integration och invandringsfrågor öppet i Sverige, där fanns en arena som ingen hade krattat, tog upp en fråga som inte var diskuterad i samhället. Det tror jag att vi har skapat till dem, andra politiska partier och andra vuxna i samhället. Vi diskuterar inte det för att vi är rädda att bli stämplade som rasister. För när mina elever säger, vi är inte rasister men de pratar om frågor som angår oss, så säger jag men ta dem frågorna och prata med andra partier så ska ni få se de har också tyckande och lösningar på det här kan se ut, men man pratar inte tillräckligt högt om det. Är det någonting det onda för gott med sig, är att frågorna har kommit på bordet, att man mer öppet kan ta i frågan. Och när den frågan är tagen av andra partier, så kanske SD försvinner och andra får ta över dessa röster. För det är ju ett problem i samhället med segregation och utanförskap.

Detta är en syn som delas av journalisterna Nilsson och Schön för boken *Fult folk*, där det framkommer att Sverigedemokraternas väljare i samstämmighet med Johannas elever, delar uppfattningen om att de inte är rasister. De ser sig själva istället som beskyddare av den svenska kulturen och anser sig agera för Sveriges bästa.⁶⁶ Den svenska kulturen sätts enligt dem i skuggan för de mångkulturella projekten som stöds av den svenska staten. Det blir här

⁶³ Ring, J & Morgentau, S, *Intolerans*, 2004, sid. 9

⁶⁴ Ibid. sid. 11

⁶⁵ Ibid. sid. 12

⁶⁶ Nilsson, L, Schön, E, *Fult Folk*, Stockholm, 2010, sid. 42

påtagligt att skolans värld i mångt och mycket påverkas av samhällsutvecklingen i övrigt och att skolan inte är en isolerad institution. I skolan finns det utrymme för att lyfta dessa frågor kring främlingsfientlighet och intolerans. I styrdokumentet tydliggörs det att skolan ska präglas av en öppen miljö där olika uppfattningar får möjlighet att komma fram och att diskussioner ska bemötas med kunskap och aktiva insatser för att på så sätt utveckla en förståelse för den kulturella mångfalden och värdet i det. I styrdokumentet betonas det bland annat att skolan ska fungera som en arena för sociala och kulturella möten som ger eleverna möjligheten att utveckla förmågan att leva sig in i andras villkor och värderingar, men även bli medveten om det egna kulturarvet och på så sätt utveckla en trygg identitet.⁶⁷

Utifrån vår teoretiska grund kan vi se att ovanstående har en stark koppling till den deltagardemokratiska modellen vad det gäller behandling av dessa frågor. Läroplanen som vi idag arbetar efter, Lpf 94, är i mångt och mycket inspirerad av bland annat de utgångspunkter som finns i denna modell. Här betonas elevernas demokratiska deltagande i undervisningsmoment där de får möjlighet att bland annat argumentera, skriva insändare och diskutera samhällsfrågor för att på så sätt stimulera dem till aktivt deltagande i samhällslivet. Det ska därmed finnas en stark koppling mellan skolan och samhället i övrigt. Enligt denna modell ska undervisningen bidra till att öka elevernas engagemang i att vilja delta i samhällslivet och påverka den, och på så sätt förankra demokratiska värden. Här betonas att eleverna utöver den teoretiska undervisningen om demokrati, även ska få möjlighet att utöva demokrati i praktiken exempelvis vad gäller planering av undervisning och arbetsformer.⁶⁸

Det framkommer dock i våra intervjuer att arbetsformerna lärarna emellan skiljer sig avsevärt, då de lägger tyngdpunkten på olika saker. Lucas menar på att det har uppstått diskussioner på skolan mellan lärare i samband med valet och uppmärksammandet av elevernas attityder, men att det inte har lett till någon samstämmighet vad det gäller det individuella arbetet som lärarna ansvarar för i sitt klassrum.

Problemet har diskuterats, men jag tror inte vi har kommit till några slutsatser eller strategier när det gäller hur främlingsfientlighet ska bemötas. Var och en lärare får hitta en lösning för hur problemet ska tacklas i undervisningen.

⁶⁷ Lpf 94, sid. 3-4

⁶⁸ Oscarsson, V, *Elevers demokratiska kompetens*, 2005, sid. 16-17

Även i detta fall görs det stora tolkningsutrymme som finns i våra styrdokument sig gällande, vilket har gjort att undervisningen samt hur dessa frågor hanteras varierar mycket. Vi kan utifrån våra informanternas svar se att här finns en stor skillnad på arbetsform och hur man tacklar liknande företeelser. Våra informanternas svar förstärker behovet av en större förankring av styrdokumentens övergripande mål för skolverksamhetens demokratiarbete eftersom det står tydligt att läraren har en central roll vad det gäller fostra demokratiska medborgare som ska tränas i kritiskt tänkande och ska kunna ta ställning i olika frågor som berör samhället. Historieprofessorn Hans Albin Larsson eftersträvas en klarare styrning för hur demokratiarbetet på skolorna ska utföras samt större samarbete lärarna emellan för att på så sätt kunna hantera dessa komplicerade och i vissa fall svårbemöta situationer.⁶⁹ I styrdokumentet är målen väldigt tydliga, men våra intervjuer visar att implementeringen och förankringen av dessa, kan se väldigt olika ut och att resultatet skiljer sig åt. Problematiken ligger inte i att arbetssätten är olika, utan att resultatet skiljer sig åt så pass mycket att i vissa fall blir förankringen av målen lidande. Ingvar uttrycker att:

Jag har inget minne att det skulle ha varit något speciellt med Sverigedemokraterna. Det finns elever som öppet har visat sympati för partiet men det har inte lett till någonting, inte ens diskussion. Men det har inte handlat om rasism eller övertramp, utan mer om att Sverige skulle hotas som kulturellt av invandringen.

Här har vi ett exempel på hur annorlunda det kan se ut när man bemöter elevernas attityder och då olika uppfattningar kommer fram i klassrummet. I Ingvars fall leder det inte ens till någon diskussion i klassrummet, medan Johanna redogör för ett annat arbetssätt där hon fastställer vikten av att diskutera dessa frågor och lägga upp frågorna på bordet, för att kunna ta tag i denna problematik. Lucas menar på att arbetet kring dessa frågor på hans skola är mer individbaserad och läraren har stor frihet att utforma undervisningen. Sara däremot, berättar om att det på hennes skola har förts stora diskussioner kring detta ämne samt att lärarna i arbetslagen har samarbetat och kommit fram till en konsensus gällande hur arbetet med dessa ämnen ska behandlas. Hon anser att:

Man hittar mest stöd hos sina kollegor. Det finns erfarna kollegor, då får man lite perspektiv på det. Det som underlättar är att vi har samma hållning när det kommer till dessa frågor, och då blir det enklare att samarbeta och komma fram till hur vi ska behandla dessa ämnen.

⁶⁹Larsson, A, H, I: Jonsson, B (red) *Demokrati och lärande*, 2003, sid. 153

I läroplanens värdegrund finns det ett antal grundlägganden värden som skall genomsyra hela verksamheten, som till exempel respekt för människans värdighet, individens frihet och integritet, jämställdhet mellan könen och alla människors lika värde. Historieprofessorn Hans Albin Larsson hävdar att skolans viktigaste uppgift är att försvara dessa värden och förankra dem i praktiken.⁷⁰ Tillämpningen av dessa grundläggande demokratiska värden ska vara ett viktigt element i socialiseringsprocessen och om dessa ska få någon effekt så måste etiska och existentiella frågor präglade skolans verksamhet på alla nivåer: organisationen, i pedagogiken och i det allmänna förhållningssättet. Skolan ska enligt Larsson tolka och konkretisera de olika mål som finns i kursplanen angående värdegrunden i samråd med elever och deras vårdnadshavare. Men ansvaret ligger i huvudsak hos lärarna, vilket gör att de har en essentiell roll i hur arbetet med den praktiska tillämpningen ska utformas. Det är innehållet i undervisningen som främst berörs av detta, eftersom det ska anpassas för att nå de utsatta målen. Larsson anser att det ställs höga krav på lärarnas sociala förmåga och ämneskunskaper, för att se till att läroplanens värdegrund efterföljs och tillämpas i praktiken.⁷¹ Att det ser så olika ut på skolorna ser Larsson som ett eventuellt problem och eftersträvar mer likvärdig utbildning på lärarutbildningen angående demokratiarbetet.⁷²

7.3 Demokratiarbete och skolans styrdokument

I detta avsnitt kommer vi dels att presentera om våra informanter ser Sverigedemokraterna som ett demokratiskt eller odemokratiskt parti, dels om detta har någon inverkan på undervisningen. Vi kommer även att titta på hur lärarna ställer sig till det faktum att samhällskunskap som ett ämne, kommer att bli mindre i samband med implementeringen av den nya läroplanen, Gy2011, och hur detta kommer att påverka samhällskunskapsämnet i framtiden. Samhällskunskap A går från att vara en 100 poängs kurs i Lpf 94, till att i den nya läroplanen enbart omfattar 50 poäng.⁷³

I våra intervjuer har frågorna kring Sverigedemokraterna fått varierande svar på grund av att lärarnas förhållningssätt till Sverigedemokraterna skiljer sig åt. Två av våra informanter,

⁷⁰ Larsson, A, H, I: Jonsson, B (red) *Demokrati och lärande*, 2003, sid. 154

⁷¹ Ibid. sid. 155

⁷² Ibid. sid. 157-158

⁷³ Skolverkets hemsida, *kursplan för Samhällskunskap*, GY2011

Ingvar och Lucas, anser att Sverigedemokraterna är ett demokratiskt parti. Ingvar uttrycker det på följande sätt:

Så länge de agerar inom de demokratiska systemen måste vi respektera dem. Men det finns tyvärr Sverigedemokrater som gjort uttalanden som inte hör hemma här. Sådana uttalanden har vi haft uppe i undervisningen för genomlysning.

Johanna och Sara anser däremot att Sverigedemokraterna är ett odemokratiskt parti, men som genom demokratiska medel har lyckats få igenom sin politik. Johanna säger:

Jag behandlar dem som ett odemokratiskt parti, det står jag för, men jag anser står man inte bakom våra demokratiska värderingar så är man inget demokratiskt parti FÄRDIGT! Sen att förbjuda dem det är en helt annan sak – det står jag inte bakom, det är nog inte rätt väg att gå. Men att det är ett odemokratiskt parti- det står jag för! Och det talar jag om för dem också. Dom bygger inte sina värderingar på våra demokratiska värden FÄRDIGT!

Vi kan utifrån de ovanstående svaren utläsa att lärarna är av olika uppfattningar vad det gäller Sverigedemokraterna. Det har sin grund i att de har olika utgångspunkter i denna fråga. Ingvar och Lucas anser att om man går igenom det demokratiska systemet och uppfyller de krav som ställs så är man ett demokratiskt parti. Ingvar anser att det finns uttalanden från sverigedemokrater som kan strida mot den demokratiska värdegrunden, men att partiet står för de grundläggande demokratiska värdena såsom allmän lika rösträtt, tryck och yttrandefrihet samt respekterar de demokratiska spelreglerna.

Johanna och Sara är av en helt annan uppfattning och anser bara för att man följer de demokratiska spelreglerna, så innebär det inte att man är ett demokratiskt parti. Det är främst partiets värderingar som visar på deras ställningstaganden och att de inte står bakom vår värdegrund. De menar dock inte att det är ett parti som borde förbjudas och att det inte skulle vara den rätta vägen att gå, men att de är odemokratiska står helt klart. Johanna anser vidare:

Det är ett legalt parti att rösta på eftersom de håller sig inom ramen vad det gäller valet, men man är inte ett demokratiskt parti. Det är vår valorganisation och partiregistrering som är demokratiska, men partiets värderingar är ju inte demokratiska, det tycker jag är helt två olika saker, det går bara att skrapa på ytan, vilka är det som är med i toppen av SD, vad har de för bakgrund, titta, Vit ariskt motstånd och nationalsocialistiska organisationer, det är ju inga människor som kommer från gedigna demokratiska organisationer – det är det inte!

Sara går så långt som att dra paralleller till Mellankrigstiden och nazisternas uppgång. Hon menar på att det finns möjligheter för ett odemokratiskt parti att vinna röster genom

demokratiska val. Hon kan se stora likheter mellan Sverigedemokraternas framgångar i valet och nationalsocialisternas väg till makten på 1930-talet i Tyskland.

Våra informanternas syn på Sverigedemokraterna som ett demokratiskt eller odemokratiskt parti, har även en viss inverkan på den undervisning som de bedriver. Utifrån vår teoretiska ram kan vi åter igen se att även deras arbetsformer skiljer sig åt och har sin grund i de personliga ställningstaganden lärarna har angående Sverigedemokraterna i undervisningsmoment. Ingvar och Lucas är i sin undervisning starkt präglade av den valdemokratiska demokratimodellen där fokus läggs på att förmedla kunskap om den politiska processen. Skolans demokratiuppdrag blir utifrån valdemokratin att se till att eleverna får kunskap om sina demokratiska rättigheter och skyldigheter. Det innefattar till exempel kunskap om mänskliga rättigheter, alla människors lika värde, tryck och yttrandefrihet osv. På detta sätt blir demokratin enligt Oscarsson ett kunskapsområde bland andra, som innehåller en viss fakta och information.⁷⁴ Utifrån våra respondenters svar kan vi se att deras fokus ligger på dessa områden.

Forskaren och samhällsvetaren Oscarsson menar på att den valdemokratiska modellen är en förutsättning för att kunna gå vidare till deltagar- och den deliberativa demokratin, som i högre grad präglas av ett intellektuellt samtal. Detta leder oss in på de arbetsformer som Johanna och Sara använder sig av i sin undervisning. Deras fokus ligger snarare på den deliberativa demokratin där samtalets betydelse betonas och där undervisningen i mångt och mycket utgår från komplexa ämnen där det inte finns något givet svar. Det är istället diskussionen och de rationella argumenten som är avgörande för utfallet. Oscarsson menar att inom den deliberativa demokratimodellen är det viktigt att utvecklingen inte avstannar när kunskapskraven är uppfyllda, utan går vidare och förankrar kunskapen i samtal där eleverna får möjlighet att diskutera, argumentera och på så sätt komma fram till ett ställningstagande.⁷⁵ Johanna och Sara menar på att Sverigedemokraterna försöker framstå sig själva som ett demokratiskt parti och bli rumsrena, men när man går in på djupet och undersöker deras värderingar och bakgrund, så visar de sig vara odemokratiska. Det är därför viktigt för Sara och Johanna att bedriva denna form av undervisning som de ser som en nödvändighet för att utveckla elevernas kunskap inom detta område. Här visar det sig att det finns en koppling

⁷⁴ Oscarsson, V, *Elevers demokratiska kompetens*, 2005, sid. 14-15

⁷⁵ Ibid. sid. 16-18

mellan lärarnas personliga ställningstagande och den påverkan som det har på undervisningen.

Under vår intervju med Lucas framkommer det att han inte har lagt mer tid på att behandla frågor som handlar om främlingsfientlighet, efter skolvalet 2010, utan har fortsatt på samma sätt som tidigare. Han uttrycker:

Inte på något annat sätt än jag gör med andra frågor och åsikter vilka står för värderingar vilka inte är förenliga med läroplan och värdegrund (ex sexism, antifeministiska tongångar osv)

Detta skiljer sig avsevärt från de andra informanterna som anser att dessa frågor har blivit mer aktuella i samband med valet samt de främlingsfientliga tankar som har yttrat sig ute på skolorna. Det har framkommit under våra intervjuer att de andra lärarna har lagt mer tid på dessa ämnen och behandlat dem utifrån olika perspektiv. Johanna berättar att hon:

Bjöd in en pappa till en elev, kommunpolitiker som var duktig på att bemöta SD. Han sa att vad ni än gör så hata allt som har med odemokratiska krafter att göra, undvik kommunisterna och de högerextrema, lär av vår historia, titta på våra resurser, vi människor är värda allesammans. Han gjorde ett jätteintryck på eleverna när han sa att de kan välja något av de andra partierna som är uttalat demokratiska, utnyttja er demokratiska röst.

Forskaren och teoretikern Van Dijk talar om hur personer som befinner sig i ”vi”-gruppen i vissa fall kan ha ett perspektiv på hur man ser på ett problemområde, som skiljer sig avsevärt från de personer som tillhör ”dom”-gruppen, vilket resulterar i att problem gällande stigmatisering och marginalisering inte alls får lika hög prioritet. Detta kan ha sin grund i att denna problematik inte blir lika uppenbar för ”vi”-gruppen eftersom de inte påverkas i samma utsträckning. Detta kan leda till en förminskning av dess betydelse eller att det blir ett icke problem.⁷⁶ Utifrån ovanstående svar kan vi se att det finns olika grad av prioritet vad det gäller att behandla dessa frågor i undervisningen. I Lucas fall kan vi se en tendens till att han förminskar dess betydelse trots det faktum att över 12 procent av eleverna i de svenska skolorna la sin röst på Sverigedemokraterna och att Intoleransrapporten visar på en ökad främlingsfientlighet bland skolungdomarna.⁷⁷ Det kan utifrån Van Dijks teori betraktas som att Lucas utifrån detta perspektiv tillhör den dominanta gruppen i samhället och inte ser problematiken på samma sätt.

⁷⁶ Dijk, V, *Discourse and Racism*, Oxford, 2002, sid. 350-353

⁷⁷ Ring, J & Morgentau, S, *Intolerans*, 2004, sid 9-11

Samtliga lärare har uttryckt en viss oro för den utveckling som har skett inom detta område under de senaste åren, med ökad främlingsfientlighet och intolerans. De menar på att det är just inom samhällskunskapsämnen som dessa ämnen berörs och därför ser de en viss problematik i att samhällskunskapen blir mindre i samband med den nya läroplanen. Ingvar uttrycker att han är orolig över utvecklingen och att det kan få allvarliga konsekvenser:

Vi som har samhällskunskap är naturligtvis inte nöjda med detta. Vi har alldeles för många röstberättigade elever i skolan som inte ens kan räkna upp riksdagens partier och som inte vet vad de olika partierna står för. I längden är detta ett hot mot demokratin.

Professorn Hans Albin Larsson anser att skolan ska ta tydlig ställning i de grundläggande värdefrågorna och vara öppen för skilda uppfattningar, men uppmärksammar att det kan innebära att det kan uppstå krafter som kan ha som mål att avskaffa demokratin. Han menar på att: ”*Tolerans ska prägla verksamheten men tolerans skall inte visas mot intolerans*”.⁷⁸ En förutsättning för ett fungerande demokratiskt samhälle, är enligt Larsson att medborgarna utvecklar förmågan till att värdera det som sker ute i samhället och kan ta ställning i olika frågor. Skolans viktiga roll blir att träna eleverna i kritiskt tänkande och analys, en långdragen process som kräver en återkommande undervisning, vilket bekräftar att samhällskunskapen har en viktig roll.⁷⁹ Doktoranden Kristoffer Larsson skriver i sin bok *Kritiskt tänkande i samhällskunskap* att samhällskunskapen har en särställning i skolan när det gäller att utveckla kritiskt tänkande individer, eftersom ämnets kärna utgår från det demokratiska samhällets uppbyggnad och utveckling.⁸⁰ Johanna anser att:

Det är katastrof att samhällskunskapen som man blir allt mindre, kunskap ger medvetenhet, så är det, jag kan också tycka att inom praktiska linjer så är det mer utbrett än inom de teoretiska, så att dra ner på ett ämne som samhällskunskap, på de praktiska linjerna känner man att man gör enorm nytta genom att diskutera dessa frågor [...] Det är en stor förlust om man tar bort samhällskunskapen och inte får in detta i ett annat ämne för att en termin av tre år på gymnasiet det är den enda gången man får diskutera dessa frågor, politiskt viktiga frågor där skolan har fortfarande samma samhällsuppdrag, att fostra demokratiska medborgare, det blir ju problematiskt!

Politikerna tycks dock vara av en annan mening om man utgår från den nya läroplanen för gymnasiet, Gy2011. Där bortprioriteras samhällskunskapsämnet i de praktiska linjerna till förmån för de mer praktiska ämnena, för att mer tillfredsställa arbetsmarknadens krav.

⁷⁸Larsson, A, H, I: Jonsson, B (red) *Demokrati och lärande*, 2003, sid. 156

⁷⁹Ibid. sid. 157

⁸⁰Larsson, K, *Kritiskt tänkande i samhällskunskap*, 2011, Karlstad, sid.17

Skiljelinjen ligger mellan skolans uppdrag att fostra demokratiska medborgare å ena sidan, och att skolan opartiskt ska förmedla kunskaper och färdigheter som eftersträvas på arbetsmarknaden å andra sidan. Vår undersökning visar att lärarna är av den mening att samhällskunskapen borde fortsätta få en stark prioritering eftersom det har en viktig roll vad det gäller demokratiarbete och i synnerhet i dagens situation i skolan och samhället.

8 Slutdiskussion

Vårt syfte med denna undersökning har varit att titta på om, och i så fall på vilket sätt Sverigedemokraternas framgångar i skolvalet och riksdagsvalet, har inverkat på samhällskunskapsundervisningen utifrån lärarnas perspektiv. Vi ville även titta på om lärarna upplever en attitydförändring hos eleverna gällande främlingsfientlighet under den senaste tiden då Sverigedemokraterna blivit ett etablerat riksdagsparti. Slutligen ville vi även undersöka hur de verksamma samhällskunskapslärarna ute på skolorna såg på det faktum att samhällskunskap som ämne blir mindre på yrkesförberedande linjer, i samband med implementeringen av den nya läroplanen Gy2011.

Undersökningen grundades på djupgående intervjuer med fyra verksamma samhällskunskapslärare med olika lång erfarenhet av läraryrket. Vi vill därmed inte dra några generella slutsatser utan ge exempel på hur det kan se ut på skolorna utifrån vår kvalitativa undersökning. Vår studie visar att lärarna anser att främlingsfientligheten bland eleverna har ökat. Detta har vi analyserat utifrån ett ”vi och dom” perspektiv och kommit fram till att det finns kulturella aspekter som får betydelse i skolorna och skapar en kulturell distans mellan eleverna, trots en geografisk närhet. Det är en samhällelig utveckling som hänger ihop med Sverigedemokratiska politiska agenda där den svenska kulturen ställs i motsatsförhållande till andra kulturer.

Trots denna utveckling så har det i vår undersökning framkommit att undervisningen inte har påverkats i samtliga fall. Två av våra informanter, Ingvar och Lucas, anser att det enbart är i samband med valet som detta ämne har fått större utrymme i deras undervisning och då framför allt behandlingen av den politiska processen eftersom vi har fått ett nytt riksdagsparti och den parlamentariska situationen ser annorlunda ut. Vi har utifrån vårt teoretiska ram kommit fram till att de har arbetsformer som passar in på den valdemokratiska demokratimodellen.

Johanna och Sara har i våra intervjuer uttryckt att Sverigedemokraternas framgångar har haft en stor inverkan på deras undervisning och att frågor gällande främlingsfientlighet och intolerans är något som ständigt kommer upp till diskussion. Det är något som bearbetas frekvent i deras undervisning. Vi har kommit fram till att deras arbetsmetoder tar utgångspunkt i deltagardemokrati samt den deliberativa demokratimodellen.

Detta innebär att undervisningen ser olika ut beroende på vilken demokratimodell som präglar lärarnas arbetsmetoder i skolan. Den valdemokratiska modellen är grunden för samtliga demokratimodeller, där kunskapskraven läggs i fokus. De två andra demokratimodellerna utvecklar den befintliga kunskapen och sätter den i annan kontext, där eleverna utifrån diskussioner och argumentering utvecklar sin kunskap. Ingvar och Lucas arbetsmetoder är starkt präglade av den valdemokratiska demokratimodellen och deras undervisning avstannar inom detta område, medan Johanna och Sara tar sin undervisning ett steg vidare genom att använda sig av arbetsmetoder som passar in på den deltagardemokratiska och den deliberativa demokratimodellen.

En bidragande faktor till att arbetsmetoderna skiljer sig åt är att lärarna ser på denna problematik på olika sätt och agerar därefter. Johanna och Sara anser att den ökade främlingsfientligheten, intoleransen samt Sverigedemokraternas framgångar har haft stor inverkan på deras undervisning. Lucas och Ingvar däremot är av en annan uppfattning och har inte gett detta ämne mer utrymme än tidigare. Vår analys visar på att det kan ha sin grund i ett ”vi och dom” tänkande, där ett tillhörande till vi gruppen kan innebära att vissa problem förringas och inte blir lika tydliga.

Vår undersökning visar på att samhällskunskapen har en viktig roll vad det gäller skolans demokratiarbete eftersom det inom detta ämne faller sig naturligt att diskutera frågor kring samhällets värdegrund. Vi ser även hur viktig samhällskunskapen är för att förankra de demokratiska värderingarna hos elever. Detta är något som tydligt framkommer i skolans styrdokument och som ska präglade hela skolverksamheten. Trots detta har samhällskunskapen som ämne blivit mindre i samband med den nya läroplanen, vilket våra informanter anser vara mycket problematiskt. Här finns det utrymme för framtida forskning att undersöka vad konsekvenserna av dessa förändringar blir. Vi ser även att det finns en problematik i att demokratiarbetet skiljer sig åt så pass mycket att resultatet blir av varierande kvalitet. Här

finns det även utrymme för framtida forskning att undersöka om det skulle behövas en mer likartad utbildning på lärarutbildningen gällande lärarnas demokratiarbete i skolan.

Källförteckning

9.1 Tryckta källor

Almgren, Ellen, (2006) *Att fostra demokrater – Om skolan i demokratin och demokratin i skolan*, Stockholm: Elanders Gotab.

Bengtsson, Håkan, (2009) *Högerpopulismen*, Stockholm: Premiss förlag.

Bryman, Alan, (2002) *Samhällsvetenskapliga metoder*, Malmö: Liber.

Daun, Åke, Stenberg, Leif, Svanström, Leif, Åhs, Sten (1994) *Invandrarna i välfärdsamhället*, Stockholm: Tiden folksam.

Dijk, Van, (2002) *Discourse and Racism*, I Goldberg & Solomos, (red): The Blackwell Companion to Racial and Ethnic Studies Oxford: Blackwell Publishers.

Ekman, Mikael, Poohl, Daniel, (2010) *Ut ur skuggan En kritisk granskning av Sverigedemokraterna*, Stockholm: Natur & Kultur.

Eriksen, Thomas, Hylland (1993) *Etnicitet och Nationalism*, London: Nora nya doxa.

Goldberg, Ted, (2010) *Samhällsproblem*, Lund: Studentlitteratur.

Halvorsen, Knut, (1992) *Samhällsvetenskaplig metod*, Lund: Studentlitteratur.

Jonsson, Britta & Roth, Klas (red.) (2003). *Demokrati och lärande. Om valfrihet, gemenskap och övervägande i skola och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.

Kvale, Steinar, (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur.

Larsson, Kristoffer, (2011) *Kritiskt tänkande i samhällskunskap*, Karlstad: Karlstad University press.

Nilsson, Linnea, Schön, Emil, (2010) *Fult Folk – samtal med sverigedemokratiska väljare*, Stockholm: Karneval.

Oscarsson, Vilgot, (2005) *Elevers demokratiska kompetens*, Göteborg: Institutet för pedagogik och didaktik.

Royes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana, (2005) *Maktens olika förklädnader*, Stockholm: Atlas.

Rydgren, Jens, (2005) *Från skattemissnöje till etnisk nationalism*, Lund: Studentlitteratur.

Thompson, Paul, (1980) *Det förgångnas röst*, Stockholm: Gidlund.

Trost, Jan, (2010) *Kvalitativa intervjuer*, Lund: Studentlitteratur.

Examensarbeten

Jakob. E & Magnusson, L, (2010) *Skolan och demokratin - En diskursanalys av Sverigedemokraternas framgång i skolvalet 2010*.

Thulin. M., (2007), *Skolvalet och Sverigedemokraterna*.

Otryckta källor

Lpf 94 (2006) *Läroplan för de frivilliga skolformerna* Ödeshög: AB Danagårds Grafiska.

Ring, Jonas & Morgentau Scarlett, (2004) *Intolerans – antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*, Stockholm: Edita Norstedts AB.

Elektroniska källor

Lunds Lokaltidning (2010). *Sverigedemokraterna fjärde största parti i Skolval 2010.*

Publicerad 2010-09-19. Hämtad 2011-04-22 från

<http://lund.lokaltidningen.se/sverigedemokraterna-fjarde-storsta-parti-i-skolval-2010-/20100919/val/100919574/1002>

Aftonbladet (2009). *Muslimerna är vår största utländska hot.*

Publicerad 2009-10-19. Hämtad 2011-05-03 från

<http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/politik/article12049791.ab>

Sverigedemokraternas hemsida (2010). *En trygg och kunskapsinriktad skola.*

Hämtad 2011-04-20 från

<http://sverigedemokraterna.se/valet-2010/en-trygg-och-kunskapsinriktad-skola/>

Sverigedemokraternas hemsida (2010). *Låt Sverige förbli svenskt.*

Hämtad 2011-04-17

<http://sverigedemokraterna.se/valet-2010/lat-sverige-forbli-sverige/>

Sverigedemokraternas hemsida (2010). *En ansvarsfull invandringspolitik.*

Hämtad 2011-04-17

<http://sverigedemokraterna.se/valet-2010/en-ansvarsfull-invandringspolitik/>

Skolverkets hemsida (2000). *Kursplan för Samhällskunskap A.*

Hämtad 2011-04-25

<http://www.skolverket.se/sb/d/2503/a/13845/func/kursplan/id/3754/titleId/SH1201%20-%20Samh%E4llskunskap%20A>

Skolverkets hemsida (2011). *Ämnesplan för samhällskunskap.*

Hämtad 2011-04-25

<http://www.skolverket.se/sb/d/4168/a/23357/func/amnesplan/subjectId/SAM/titleId/Samh%E4llskunskap>